

Eesti pagulaste kultuuripärand Eesti Rahvusraamatukogus Tehtust ja võimalustest

Mihkel Volt

Eesti Rahvusraamatukogu

Viimasel viieteistkümnel aastal on Eesti Rahvusraamatukogu olnud nende asutuste hulgas, kus kogutakse ja säilitatakse pagulaste kultuuripärandit.

Ettekande peamised eesmärgid on järgmised:

- Anda lühiülevaade Eesti Rahvusraamatukogus olevatest eesti pagulasarhiividest.
- Kirjeldada Rahvusraamatukogu pagulaskultuuri pärandi (trükiste, arhiivide, kunstiteoste) kogumispõhimõtteid.
- Esitada Eesti Rahvusraamatukogu seisukoht koostööst mäluasutuste vahel Eesti pagulaste kultuuripärandi kogumisel ja säilitamisel.

Eesti pagulaste trükitoodang ja Eesti Rahvusraamatukogu

Rahvusraamatukogu kogude moodustamine algas Riigiraamatukogu moodustamisega Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse otsusega 21. detsembrist 1918. 1935. aastal loodi Riigiraamatukogu arhiivkogu, mis võttis hoiule sundeksemplari igast Eesti trükisest. Samal ajal hakati süstemaatiliselt koguma ka eesti trükiseid (sealhulgas välismaal ilmunud eestikeelseid trükiseid) ja Baltimaid või Eestit tutvustavaid trükiseid (sealhulgas eesti autorite teoste tõlkeid ja eesti autorite algselt välismaal ilmunud võõrkeelseid töid). Kolmekümnendate aastate lõpuks oli Riigiraamatukogu hoopis enamat valitsuse raamatukogust. Kogus oli umbes 50 000 nimetust ja lugejateks silmapaistvad intellektuaalid, kultuuri- ja avaliku elu tegelased.

Nõukogude okupatsiooni ajal sai raamatukogust tavaline avalik raamatukogu, mida juhiti vastavalt nõukogulikele raamatukoguseadustele. Raamatukogutöö muutus täiesti: kõik sidemed välisraamatukogudega katkestati ja valitsesid Vene Nõukogude väljaanded, peamiselt nõukogude sundeksemplarid. Eesti trükiste enamik (sealhulgas välismaal ilmunud eestikeelsed trükised) ja Baltimaid või Eestit tutvustav kirjandus (sealhulgas eesti autorite tõlked ja eesti autorite algselt välismaal ilmunud võõrkeelsed tööd) paigutati piiratud ligipääsuga fondidesse. 1953. aastal sai Riigiraamatukogu eesti ärkamisaja silmapaistva tegelase ja rahvuseepose „Kalevipoeg“ autori Friedrich Reinhold Kreutzwaldi nimeliseks. 1953. aastaks oli raamatukogus juba miljon köidet.

1980. aastate teisel poolel Baltimaades alanud vabastusliikumine ja iseseisva Eesti Vabariigi taastamine 1991. aasta 20. augustil muutis oluliselt raamatukogu rolli. 1988. aastal nimetati Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Raamatukogu Eesti Rahvusraamatukoguks, mille eesmärk on koguda, säilitada ja teha avalikkusele kättesaadavaks Eestis (sõltumata keelest) ja eesti keeles (sõltumata ilmumiskohast) avaldatud dokumendid, mis puudutavad Eestit või sisaldavad Eesti kohta informatsiooni. 1989. aastal sai Eesti Rahvusraamatukogust taas parlamendiraamatukogu, mis teenib riigikogu ja valitsuse infovajadusi. 1980. aastatest on raamatukogu kogude suurendamisel lähtunud enda kui rahvus- ja parlamendiraamatukogu ning humanitaar- ja ühiskonnateaduste raamatukogu funktsioonidest. Eesti Rahvusraamatukogu kogude moodustamine rajaneb raamatukogu funktsioonidel. 2006. aasta 1. jaanuaril oli Eesti Rahvusraamatukogus kokku 3 174 373 köidet.

Rahvusraamatukogu funktsiooni täitmiseks kogub raamatukogu kõik Eestis ilmunud trükised, eesti keeles välismaal ilmunud trükised, eesti autorite originaalteosed ja nende tõlked sõltumata ilmumiskohast. Lisaks Eesti kohta informatsiooni sisaldavad trükised, mis on välja antud välismaal ja võõrkeeltes.

Eesti pagulaspärandist kogutakse Rahvusraamatukogus:

- raamatuid
- perioodilisi väljaandeid (ajalehti, ajakirju, sarju)
- plaadimuusikat
- kartograafilist materjali
- graafilist kunsti (plakateid, postkaarte)
- pisi-trükiseid (reklaambrošüüre)
- audiovisuaalset materjali (helilindistusi, videosalvestusi)
- elektroonilist materjali

Üldiselt võetakse pagulastrukistest raamatukokku kaks, kõige rohkem viis eksemplari. Arhiivkogu (ca 500 000 nimetust) säilitab eesti paguluse igast trükisest, audiovisuaalsest ja elektroonilisest dokumendist ühe eksemplari. Need on mõeldud pikaajaliseks säilitamiseks. Arhiivkogu eksemplare saab kasutada ainult juhul, kui soovitud trükis peakogust puudub. Trükised on kirjas kataloogis ja/või elektroonilises andmebaasis ESTER.

Eesti pagulasarhiivid Eesti Rahvusraamatukogus

Eesti Rahvusraamatukogule on annetatud eesti kultuuri ja ühiskonna silmapaistvate isikute ja institutsioonide/organisatsioonide arhiive ja kogusid, sealhulgas pagulaskogusid. Valdavalt sisaldavad need kogud dokumente ja/või isiklikku raamatukogu.

Eesti Rahvusraamatukogu pagulust puudutavad arhiivid on:

F. 3. Eesti Rahvusnõukogu Rootsisis

Arhiivi üleandja: Eesti Rahvusnõukogu Rootsisis

Omandamise aasta: 1991

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastamata

Säilikuid: 43 riulimeetrit

Nimistud: –

Sisu: kirjavahetus, käsikirjad, dokumendid

F. 7 Reino Sepp (1926 - 1992), kolleksionäär (Rootsi)

Arhiivi üleandja: Anja Sepp

Omandamise aasta: 1993

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastatud (1996)

Säilikuid: 307

Nimistud: 2

Sisu: Reino Sepa kirjavahetus ja käsikirjad Eesti muusika ajaloost (meremeeste ja tudengite laulud, Eesti tango, Eesti helisalvestuste ajalugu), trükiste ja käsikirjade koopiad, helisalvestised (R. Sepa esinemised, Eesti Raadio saated), fotod, väljalõiked, brošüürid.

F. 10 Väliseestlaste poolt saadetud dokumentide kolleksioon (1933-2000)

Omandamise aasta: 1998-2001

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastatud

Säilikuid: 82

Nimistud: 1

Sisu: dokumendid, mis on seotud eestlaste tegevusega USAs (Baltimore, Minnesota), Kanadas (Toronto), Rootsis (Göteborg), Madalmaades

F. 16 Kultuurilooline kolleksioon (1929-2003)

Omandamise aasta: 1996 –

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastatud

Säilikuid: 49 (5 säilikut pagulasmaterjale)

Nimistud: 1

Sisu (pagulasarhiivi osa): fotod eesti tudengitest Tübingeni Ülikoolis 1948–1949, materjale Ilmar Sulg'i ja Ants Vommi kohta

F. 17 Paul Saagpakk (1910 - 1996), keele- ja kirjandusteadlane (USA)

Arhiivi üleandja: Paul Saagpakk

Omandamise aasta: 1995

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastatud (2004)

Säilikuid: 66

Nimistud: 1

Sisu: Paul Saagpaku Eesti-inglise sõnaraamatu käsikirjad, kirjavahetus ja materjale sõnaraamatu koostamisest, Paul Saagpaku sünonüümide sõnaraamatu käsikiri

F. 19 Hilda Sabbo poolt Vene Föderatsiooni arhiivides väljaselgitatud repressiivpoliitikat käsitlevate dokumentide koopiade kogu (1917-1991)

Arhiivi üleandja: Hilda Sabbo

Omandamise aasta: 1997

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastatud (1997)

Säilikuid: 35

Nimistud: 1

Sisu: Koopiad Nõukogude Liidus (sealhulgas okupeeritud Eestis, Lätis ja Leedus, Eesti külades Kaukaasias) toime pandud repressiivpoliitikaga seotud dokumentidest, mis Hilda Sabbo Vene Föderatsiooni arhiivides välja selgitas.

Märkus: Hilda Sabbo (sünd. 1930 Uus-Eesti külas Põhja-Kaukaasias) on aktiivne harrastusajaloolane

F. 22 Eduard Tubin (1905 – 1982), helilooja ja dirigent (Rootsi)

Arhiivi üleandja: Eino Tubin

Omandamise aasta: 1993–1994

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastatud (1998)

Säilikuid: 32

Nimistud: 1

Sisu: käsikirjad, kirjavahetus, väljalõiked, Eduard Tubina tegevuse ja tema tööde retseptsiooniga seotud brošüürid ja fotod (1938-1997).

Märkused: 1. Eduard Tubina raamatukogu (raamatud, noodid, käsikirjade mikrofilmid) on Eesti Rahvusraamatukogu Kunstikeskuses; 2. Teine Eduard Tubina arhiiv on Teatri- ja Muusikamuuseumis Tallinnas.

F. 23 Ajalehelõigete kogu (1934-1997)

Pagulasmaterjali sisaldavate säilikute üleandjad: Ülo Jürima, Vello Kivisto

Omandamise aasta: 1997–1999

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastatud (2002)

Säilikuid: 67

Nimistud: 1

Sisu: Ülo Jürima väljalõiked aastatest 1950-1997 ajalehtedest “Meie Elu” ja “Vaba Eestlane” (Kanada); Vello Kivisto väljalõiked aastatest 1934-1977 ajalehtedest “Stockholms-Tidningen” ja “Eskilstuna-Kuriren” (Rootsi).

F. 26 Robert Kreem (1923), ühiskonnateadlane ja Kanada eestlaste avaliku elu tegelane

Omandamise aasta: 2002

Omandamise viis: annetus

Seisund: korrastamata

Säilikuid: 5 riiulimeetrit

Nimistud: –

Sisu: käsikirjad, kirjavahetus, fotod.

F. 28 Jakob Nermani (1882 – 1963) dokumentide ja fotode kollektsioon eesti asundustest Kaukaasias

Omandamise aasta: 1966

Omandamise viis: ostetud

Seisund: korrastatud (2005)

Säilikuid: 76

Nimistud: 1

Sisu: J. Nermani eesti küladest kogutud fotod (Estonia, Salme, Sulevi, Linda ja Punase-Lageda Kaukaasias, J. Nermani tööde käsikirjad).

Märkus: Teine osa J. Nermani kogust eesti Kaukaasia asunduste kohta on Eesti Ajaloomuuseumis Tallinnas.

F. 29 Järvi, Neeme (1937), helilooja (USA)

Omandamise viis: annetus

Omandamise aasta: 2004

Seisund: korrastamata

Säilikuid: 10 riiulimeetrit

Nimistud: 1–

Sisu: väljalõiked, brošüürid ja fotod N. Järvi tegevusest.

F. 32 Sergei Soldatov (1933 – 2003), Eesti-Vene dissident ja vabadusvõitleja, Eesti Demokraatliku Liikumise juht 1970. aastatel, Raadio Vaba Euroopa Müncheni kaastöeline
Arhiiv saadud: Ludmilla Grünbergilt

Omandamise viis: ostetud

Omandamise aasta: 2006

Seisund: korrastamata

Säilikuid: 10 riiulimeetrit

Nimistuid: –

Sisu: kirjavahetus, käsikirjad, Raadio Vaba Euroopa dokumentide koopiad, dissidentide fotod.

Isikute ja asutuste/organisatsioonide arhiivid on lugejatele kasutatavad Haruldaste raamatute kogu lugemissaalis III korrusel. Telefon: 630 7346. E-mail: arhivaar@nlib.ee. Avatud esmaspäevast reedeni 10-18, juulis ja augustis esmaspäevast reedeni 12-19.

Kasutada saab ainult korrastatud isikuarhiive, millel on nimistu. Korrastamata arhiivide kasutamine on piiratud. Korrastatud ja korrastamata arhiivid on loetletud elektroonilises kataloogis ESTER. Kasutamispääs arhiivile seab arhiivi üleandnud isik.

Eesti pagulus ja Eesti Rahvusraamatukogu kunstikogu

Eesti Rahvusraamatukogu kujutava kunsti kogus on 200 tööd. 29 neist on 14 väliseesti kunstniku tööd, mille Rahvusraamatukogu on omandanud aastatel 1995–2000. Lisaks neile deponeeris Tallinna Linnavalitsus Raamatukokku Enno Halleki (1931) töö „Objekt“ (1999, õli vineeril, 82 cm x 204 cm).

Väliseesti kunstnike töödest on Eesti Rahvusraamatukogus järgmised tööd:

Eerik (Erich) Haamer (1908 – 1994)

Harakas; sine anno, õli lõuendil, 150 cm x 121 cm

Põhjapõdrad; 1957, õli lõuendil, 108 cm x 191 cm

Tomativõrse; sine anno, õli lõuendil, 56 cm x 81 cm

Mai Reet Järve-Vomm (1938)

Pilvitus rannas (Rand); 1972, õli lõuendil, 94 cm x 119 cm

Jaak-Tuomas Järve (1956)

Homme (Tuleviku linn); 1988, akrüül lõuendil, 80 cm x 82 cm

Mark-Kalev Kostabi (1960)

Joonistus; 1995, pastellkriit pabil, 189 cm x 120 cm

Endel Kõks (1912 – 1983)

Beduiinid; 1972, pastell paberil, 68 cm x 84 cm

Kai Käärid (1938 – 1995)

Ärkamine; sine anno, akvarell paberil, 63 cm x 86 cm

Vana loss; 1994, akvarell paberil, 75,5 cm x 59,5 cm

Toomas Lehes (1947?)

Vahtralehed sügisel; 1970, õli lõuendil, 84 cm x 103 cm

Loodusmaal; 1971, õli lõuendil, 61 cm x 76 cm

Silvia Leitu (Silvia-Virve Tannberg, 1912 – 1969)

Tuvikene; sine anno, segatehnika paberil, 51 cm x 30 cm

Olev Mikiver (1922 – 1994)

Lilled; 1971, õli lõuendil, 70 cm x 45 cm

Poiss ja linnud; 1982, õli lõuendil, 60 cm x 55 cm

Juhan Nõmmik (1902 – 1975)

Krüsantheemid; 1960, õli kartongil, 51 cm x 43 cm

Saialilled; 1964, õli lõuendil, 65 cm x 58 cm

Hamament; 1970, õli lõuendil, 51 cm x 66 cm

Rita Nõmmik (1910? – 2004?)

Indiaanlase portree; 1950, pliiats paberil, 65 cm x 55 cm

Otto Rannamäe (1917)

Bareljeef dinosaurustega; sine anno, mahagon

Dinosaurus; 1998, mahagon

Hobune; 1995, mahagon

Jääkaru; 1983, alabaster

Jäär; 1997, kask

Lohe; sine anno, mänd

Naise pea; 1995, alabaster

Naise rinnakuju; sine anno, pronks

Tootem; 1995, mahagon

Ants Erik Vomm (1931 – 2003)

Paul Saagpaku büst; 1981, marmor, 44 cm x 45 cm x 37 cm

Tundmatu autor

Maastikumaal; sine anno, õli kartongil

1999. aastal annetas Siiri Arras Rootsist kogu 15 maaliga (E. Haamer, E. Kõks, O. Mikiver, J. Nõmmik, R. Nõmmik, S. Leitu ja tundmatu autor), mille olid kogunud tema vanemad Aino ja Elmar Kriisa. Kõik ülejäänud kunstiteosed on autorite annetatud.

Eesti Rahvusraamatukogu on väliseesti kultuuripärandi säilitamisel võtnud eesmärgiks:

- Omandada, hoida ja teha kättesaadavaks pagulaseestlaste publikatsioonid 100% ulatuses (originaalidena või koopiatena).
- Säilitada ja teha kättesaadavaks Raamatukogu omanduses olevad arhiivid.
- Säilitada ja teha kättesaadavaks Raamatukogu omanduses olevad kunstiteosed.

Eesti Rahvusraamatukogu seisukoht koostööst mäluinstitutsioonide vahel Eesti pagulaste kultuuripärandi kogumisel ja säilitamisel:

- Tuleb luua aktiivne võrk mäluasutustest, kes on seotud Eesti pagulaste kultuuripärandiga. Ühiste väärtuste ja teadmiste omandamiseks on vaja koostööd. Tuleb olla paremini informeeritud ja leida keeruliste olukordade lahendamisel tuge.
- Tuleb rohkem rõhku panna kultuuripärandi paremale säilitamisele, kasutades selleks kõige kindlamaid lahendusi. Võtmesõnad on: pikaajaline hoidmine, konserveerimine, mikrofilmil säilituskoopiategemine. Kultuuripärandit tuleb säilitada kõige kindlamates tingimustes.
- Kultuuripärand tuleb teha kõigile kättesaadavaks. Mäluasutused peavad kõigile huvilistele rohkem informatsiooni jagama.

Inglise keelest tõlkinud Anne Lange